

Kirjat

Meidän jälkeemme vedenpaisumus – Adorno oikeistoradikalismista

Theodor W. Adorno:
Näkökulmia uuteen
oikeistoradikalismiin. Tampere:
Vastapaino, 2020, 86 s.
ISBN 9789517687836

Theodor Adorno oli yksi niistä eurooppalaisista yhteiskuntatieteilijöistä, jotka joutuivat pakenemaan Natsi-Saksan eiarjalaisiin kohdistamaa vainoa vuonna 1933. Hän kirjoitti vuonna 1932: ”Yhteiskunnan järjettömyys on saavuttanut pisteen, että vain synkimmät ennustukset ovat uskottavia.” Kun otetaan huomioon viime aikaiset poliittiset tapahtumat Yhdysvalloissa ja Euroopassa, mukaan lukien Suomessa, kuten leviävä radikaali oikeistolainen populismi ja siihen liittyvät oikeusvaltiota vaarantavat ilmiöt, Adornon lauseen voi käsittää kuvaukseksi nykytilanteesta.

Vastapaino julkaisi vuonna 2020 Adornon vuonna 1959 Wienissä pitämän puheen otsikolla *Näkökulmia uuteen oikeistoradikalismiin*. Puheessaan hän pohdiskelee oikeistoradikalismien nousun syitä 1950-luvun Saksassa. Adornon pohdiskelut voivat valaista myös nykyisen oikeistoradikalismien syntytyyppejä.

Adorno kirjoittaa, että tuolloisen oikeistoradikalismien nousun mahdollisti fasismin yhteiskunnallisten edellytysten säilyminen saksalaisessa yhteiskunnassa. Keskeisenä hän pitää pääoman keskittymistä, joka johtaa subjektiiviselta luokkatietoisuudeltaan porvarillisten luokkien luokka-aseman pysyvään heikentymiseen. Nämä luokat pyrkivät pitämään kiinni asemastaan, ja niiden luokkatietoisuuden oleellinen osa on se, että ne vihaavat sosialismia – tai kuten Adorno toteaa: ”[s]itä mitä he pitävät sosialismina.”

Jos tarkastellaan Yhdysvaltojen tai koko globaalin kapitalismin

kehitystä varsinkin nyt Covid-19-pandemian aikana, ei ole vaikea nähdä, että Adornon tilannekuva osuu kohdalleen erittäin hyvin. Globaalikapitalismi on keskittänyt pääomat yhä harvempien käsiin, kun taas erityisesti niin sanottujen länsimaiden keskiluokkien asema on heikentynyt niin globaalisti kuin jokaisessa kansallisvaltiossakin. Tämä pääomien keskittyminen sekä porvarillisten luokkien edustajien kyvyttömyys nähdä rakennetta, joka tuottaa heidän tilanteensa heikentymisen, ovat johtaneet siihen, että näiden luokkien edustajat syyttävät sosialisteja omasta ahdingostaan. Uutena ilmiönä esimerkiksi suomalaisessa oikeistopropagandassa on, että sosialistien tai kommunistien syyttämisen lisäksi tilanteen kurjistumisesta syytetään vihreitä tai yhteisnimellä vihervasemistoa. Porvarillisen luokkatietoisuuden omaavien ihmisten vääristyneestä todellisuuskuvasta erinomaisen esimerkin tarjoaa kasvatustieteen maisteri, luokanopettaja, europarlamentaarikko Laura Huhtasaaren käsitys, että

Joe Bidenin hallinnon virkaan astumisen myötä Yhdysvallat siirtyi kommunistien käsiin.

Porvarillisten luokkien lisäksi myös työväenluokan eri kerrostumien luokkatietoisuus on alhainen sekä niiden ymmärrys yhteiskunnan rakenteesta ja siinä vaikuttavista tekijöistä heikko. Palkkatyöläisistä suuri osa syyttää porvariston tavoin ahdingostaan vasemmistoa niin meillä kuin Yhdysvalloissakin.

Adorno kirjoittaa, että oikeistolaisen radikalismien nousun mahdollisti myös se, että Saksan tärkein vasemmistopuolue SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) oli omaksunut keynesiläisen talouspolitiikan, joka ei pyri yhteiskunnan rakenteen muuttamiseen mutta jonka seurauksena keskiluokat voivat köyhtyä. Suomessa keskiluokkia köyhdyttää verotus, joka on keynesiläiseen talouspolitiikkaan perustuvan hyvinvointivaltion ylläpitämisen ehto. Keskiluokat maksavat eniten veroa, mutta niidenkin veronmaksuhalukkuus on horjunut. Suomessa molemmat eduskunnassa edustettuna olevat vasemmistopuolueet kannattavat keynesiläistä talouspolitiikkaa, mikä voi ajaa niiden keskiluokkaisia kannattajia oikeistopopulistien kannalle.

Adorno tuo esille, että niin keskiluokkien kuin työväenluokankin

asemaa uhkaa teknologian kehityksen aiheuttama työmarkkinoiden muutos ja työttömyys: joutuminen tarpeettomaksi. Tästä uhasta on keskusteltu niin meillä kuin muualla jo ainakin viidentoista vuoden ajan. Hämmästyttävää kyllä Adorno erittelee myös Euroopan tuolloisen yhteisön vaikutusta radikaalin oikeiston nousuun. Hänen mukaansa oikeistoradikalismien mahdollisuuksia maaseutuväestön parissa vahvistaa pelko maataloustuotteiden markkinoiden häiriintymisestä ja hintojen laskusta. Lisäksi hän huomauttaa, että valtioiden kansainvälinen integroituminen voi rajoittaa yksittäisten valtioiden päätösvaltaa. Tämäkin voi johtaa nationalismien ja oikeistoradikalismien nousuun, vaikka integraatiolle ei olisikaan reaalisia vaihtoehtoja.

Adornon mukaan oikeistoradikalismien nousun takana on pelko yhteiskunnan kokonaiskehityksen seurauksista. Siihen vaikuttaa myös se, että demokratia ei ole toteutunut yhdessäkään taloudessa eikä yhteiskunnassa kokonaisvaltaisesti vaan se on jäänyt muodolliseksi. Oikeistoradikalistiset liikkeet ovat Adornolle demokratian parantumattomia haavoja, jotka osoittavat, ettei demokratia ”vieläkään vastaa täysin omaa käsitettään”.

Oikeistoradikalismien rakenteellisten ehtojen lisäksi Adorno tarkastelee sen psykologisia

edellytyksiä. Hänen mukaansa väestön suuren osan kokemaa epävarmuutta ja turvattomuutta on saanut aikaan tiedostamattoman toiveen kärsimyksestä ja katastrofista. Hän varoittaa selittämästä näitä toiveita kuitenkin psykologisesti vaan kehottaa näkemään, että niillä on objektiivinen perusta. Ihmiset toivovat katastrofia, koska heidän yhteiskunnalliset olosuhteensa ovat sellaiset kuin ovat. He eivät toivo perikatoa omalle ryhmälleen vaan koko yhteiskunnalle. Oikeistoradikalismi voi valjastaa tämän toiveen luodessaan viholliskuvia ja kiihottaessaan ihmisiä toimimaan näitä tulevaisuuttaan uhkaavia, kuviteltuja vihollisia vastaan.

Adornon pohdinta on siis ajan-kohtaista tänäänkin. Vuonna 1959 ei ollut vielä nykyisenkaltaista maahanmuuttoa eikä maahanmuuttajia, joita olisi voitu käyttää vihollisina. Adorno toteaa, että vaikka oikeistoradikalismi onkin intellektuaaliselta tasoltaan alhaista, eikä sillä ole teoriaa, tämä ei estä sen menetystä, koska sen propagandistiset menetelmät ovat pitkälle kehittyneitä. Tämä lienee yksi selitys niin Donald Trumpin menestykselle Yhdysvalloissa kuin perussuomalaisen menestykselle Suomessa. Vastapaino on tehnyt oivallisen kustannuspäätöksen.

Vesa Puuronen